

УДК 81.811/81-13

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2025.10.8>

МОВЛЕННЄВА ЗОНА ОПОВІДАЧА В ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНИХ АМЕРІНДІАНСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ

ЛІАНА КУЛІШ (ВАРЧУК),

доктор філософії з філології, викладач кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет (Україна, Вінниця) varchukliana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8122-5142>

У статті виявлено та проаналізовано мовні чинники, які створюють мовленнєву зону оповідача в етнолінгвокультурному просторі сучасних амеріндіанських прозових текстів.

Уточнено поняття «мовленнєва, або дискурсна, зона оповідача» як сегменти тексту, спрямовані на передачу системи репрезентованих висловлень через прийняті в мові форми такої передачі (за І. А. Бехтою, який запропонував цей термін для дослідження дискурсної зони персонажа).

Аналіз мовлення оповідача показав, що мовлення є інструментом, який репрезентує імідж оповідача як представника етнокультури, формує етнокультурну рамку тексту і вводить читача в атмосферу етнонарративу, в якому розгортаються події, пов'язані з історією розвитку того етносу. За допомогою лінгвокультурологічного аналізу, проведеного на матеріалі сучасних англomовних амеріндіанських прозових текстів, схарактеризовано такі етнолінгвокультурні типи оповідачів, як: оповідач-маска, оповідач-орнаменталіст і оповідач-скетчер; описано специфіку і засоби реалізації їхнього мовлення в оповіді.

На основі представлених інтерпретацій проаналізовано мовленнєві стратегії оповідача / оповідачів: власне нарративну або оповідацьку, описову і аргументативну.

Ключові слова: оповідач, типи оповідачів, мовленнєва зона, етнолінгвокультурний простір, амеріндіанська проза.

THE NARRATOR'S SPEECH ZONE IN THE ETHNOLINGUISTIC-CULTURAL SPACE OF CONTEMPORARY AMERICAN PROSE TEXTS

LIANA KULISH (VARCHUK),

PhD in Philology, Teacher at the Foreign Languages Department, Vinnytsia National Technical University, varchukliana@gmail.com (Ukraine, Vinnytsia)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8122-5142>

*The main goal of our study is to identify and analyze those linguistic factors that create the narrator's speech zone in the ethnolinguistic cultural space of modern Amerindian prose texts by. The implementation of this goal involves the implementation of the following **tasks**: to clarify the concept of «narrator's speech zone», to identify and analyze the linguistic markers of the narrator as a representative of ethnoculture, to characterize the types of narrator, to describe the specifics and means of implementing their speech in the story, to characterize the narrator's speech strategies.*

As a result of the study, the concept of "narrator's speech or discourse zone" was clarified, following I. A. Bekhta, who proposed this term for the study of the character's discourse zone, we understand it as segments of the text aimed at transmitting a system of represented statements through the forms of such transmission adopted in the language.

The analysis of the speech of the narrator of the literary text contributed to the solution of the question of the ethnocultural narrative of the text space, namely, the clarification and description of those linguistic means that form this narrative. First, the narrator's speech, as well as his image in general, in the reader's perception is a fact or process of objective reality, which is realized by artistic means. Second, the narrator's thought-speech activity, verbalized by a system of text elements, is a reflection of his characterological features, according to which narrators are divided into certain types. Third,

as is inherent in any character of a literary text, the narrator's speech is perceived as an artifact that presupposes the presence in the content and form of the narrator's thought-speech activity, thoughts, explicit or implicit expression of his feelings, attitude to events, circumstances in which the heroes found themselves, their ethnocultural values.

Based on the interpretations presented by us, we can talk about certain speech strategies of the narrator/narrators. Namely, the narrative or narrative, descriptive and argumentative speech strategies.

Using the linguocultural analysis conducted on the material of modern English-language Amerindian prose texts, the following ethnolinguocultural types of narrators are characterized: the narrator-mask, the narrator-ornamentalist and the narrator-sketcher, and the specifics and means of implementing their speech in the narrative are also described.

Prospects for further scientific exploration of the chosen topic include a thorough analysis of the linguosemiotics of the narrator's image, a detailed study of his semiosis as a sign of ethnoculture, the development of mechanisms for constructing linguosemiotic models of the narrator's image, and the classification of those linguosemiotic means that implement his ethnolinguosemiotic types in the narrative space of prose texts.

Key words: *narrator, types of narrators, speech zone, ethnolinguistic-cultural space, Amerindian prose.*

Постановка проблеми. Із багатьох концептуально значущих питань етнолінгвокультурології у фокусі сучасних українських і зарубіжних досліджень найбільш актуальним сьогодні стає аналіз мовних явищ тексту, які формують художній образ (Margolin, 2014; Schmid, 2010; Shen, 2014; Ryan, 2014; Бехта, 2007; Ткачук, 2002 та ін.).

Мета нашої статті – виявити та схарактеризувати мовні чинники, які створюють мовленнєву зону оповідача в етнолінгвокультурному просторі сучасних амеріндіанських прозових текстів. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: уточнити поняття «мовленнєва зона оповідача», виявити та проаналізувати мовні маркери оповідача як представника етнокультури, схарактеризувати типи оповідачів, описати специфіку і засоби реалізації їхнього мовлення в оповіді, описати мовленнєві стратегії оповідача.

Виклад основного матеріалу. Художній текст є мовленнєвим твором із власним суб'єктом мовлення. У наративному тексті таким суб'єктом постає оповідач. У такому ключі є сенс говорити про дискурсну зону оповідача, засобом мовлення якого створюється етнокультурна канва наративного простору художнього тексту. Мовленнєву, або дискурсну, зону оповідача, слідом за І. А. Бехтою, який запропонував цей термін для дослідження дискурсної зони персонажа, розуміємо як сегменти тексту, спрямовані на передачу системи репрезентованих висловлень через прийняті в мові форми такої передачі (Бехта, 2013, с. 112). Оповідач як образ, засобом мовлення якого автор транслює думки, події, погляди на них, цінності тієї лінгвокультури / етнокультури, постає тим самим суб'єктом свідомості та мовлення, який утілений у тексті і з яким має справу читач. Водночас він постає центром системи часово-просторових координат, у межах якого формується культурна, соціокультурна або етнокультурна, як у контексті нашого дослідження, канва художнього тексту. Мовлення оповідача є інструментом, який репрезентує імідж оповідача як представника етнокультури, формує етнокультурну рамку тексту і вводить читача в атмосферу етнонаративу, в якому розгортаються події, пов'язані з історією розвитку того етносу.

Мовлення оповідача вважаємо елементом текстової комунікації. Воно є мовленням особи зображеного світу, позбавленого впливу реальної ситуації, у якій осмислено художній текст у його цілісності.

На оповідача художнього тексту покладено особливу місію – формувати і підтримувати упродовж усього розвитку сюжету етнокультурну атмосферу, в якій діють герої (представники певного етносу, соціокультури, лінгвокультури), розгортаються події, пов'язані з історією розвитку етносу, до якого оповідач має причетність, або події, які ілюструють динаміку взаємодії представників етнокультури і соціокультури, тощо. У такому ключі оповідача розглядаємо як багатофункціональну особистість.

Тип мовлення оповідача – наслідок опозиційного відношення «власного» як «свого» і «чужого» як «авторського». Будь-яке текстове мовлення – пряме, непряме, невласне пряме – перебуває у певних опозиційних зв'язках. Самого оповідача сприймаємо як маргінальний образ,

через мовлення якого відбувається зв'язок між автором-творцем і оповідачем – персонажною фігурою, який може перебувати осторонь подій, може маскуватися за образом персонажа і поставати скетчером, від оповіді якого залежить сприймання і розуміння читачем головних цінностей, трансформованих мовною текстурою художнього твору. Отже, мовленнєву особистість оповідача тлумачимо як лінгвокультурне явище, яке разом з іншими типами й модифікаціями мовлення утворює систему засобів мови для передачі інформації, думок, волевиявлення, станів, почуттів тощо і сприяє формуванню картини етнокультурних цінностей у світосприйнятті і світорозумінні читача.

Аналіз мовлення оповідача художнього тексту сприяє вирішенню питання про етнокультурний наратив простору тексту, а саме з'ясування та декрипцію тих мовних засобів, які цей наратив формують. По-перше, мовлення оповідача, як і його образ загалом, у сприйнятті читача є фактом чи процесом об'єктивної дійсності, реалізованої художніми засобами. По-друге, мисленнєво-мовленнєва діяльність оповідача, вербалізована системою текстових елементів, є відображенням його характерологічних рис, за якими розподілено оповідачів за певними типами. По-третє, мовлення оповідача, як і будь-якого персонажа художнього тексту, сприймається як артефакт, що передбачає присутність у змісті та формі мисленнєво-мовленнєвої діяльності, думок, висловлення почуттів (експліцитно чи імпліцитно), ставлення до подій, обставин, в яких опинились герої, їхніх етнокультурних цінностей. Для прикладу:

“Although Aurelia kept the house now, it was like communal property for the Kashpaws. There was always someone camped out or sleeping on her fold-up cots.

One more of us had arrived by this time. That was Lipsha Morrissey, who had been taken in by Grandma and always lived with us. Lipsha sat down, with a beer in his hand like everyone, and looked at the floor. He was more a listener, than a talker, a shy one with a wide, sweet, intelligent face. He had long eyelashes” (L. Erdrich, *Love Medicine*, p. 29).

Наведений приклад є ілюстрацією створення етнокультурної канви художньої оповіді, де мовлення оповідача-маски ховається за образом персонажа. Про це свідчать його висловлення як особи, причетної до подій і обізнаної в деталях (*One more of us had arrived by this time*), що надає читачеві уявлення про буття сім'ї *the Kashpaws*, члени якої мають амеріндіанське походження від племені *Ojibwe* (ці відомості надає читачеві у передмові авторка роману). Оповідач-маска розповідає про традиції амеріндіанців щодо порядків ведення господарства (*Aurelia kept the house now*), про такі етнонаціональні ознаки буття, як комунність (*it was like communal property for the Kashpaws. There was always someone camped out or sleeping on her fold-up cots*), і навіть акцентує на мовчазності, яка є етнокультурною особливістю амеріндіанців (*He was more a listener, than a talker, a shy one with a wide, sweet, intelligent face*). Домінантним мовним засобом тут постають порівняльні конструкції. Щодо семантики компаративем, уживаних в аналізованому тексті, то, як бачимо, оповідач дуже уважно вибирає лексеми для номінації об'єкта порівняння (компаративного імені), зважаючи насамперед на такий важливий екстралінгвальний чинник, як етнокультура (Варчук, 2021, с. 165).

Порівняння здавна відоме як своєрідний і важливий компонент складної семасіологічної системи мови, тож мовні побудови порівняльного типу стали активно використовуваним засобом вираження думок і почуттів, пізнання різностороннього людського буття і філософського його осмислення та узагальнення. Слід зазначити, що в основному порівняльні конструкції різної структури присутні в мові оповідача, від імені якого ведеться розповідь про події і формується саме етнонаратив тексту. Саме тому більшість компаративних мовних інструментів у наведеному прикладі – це слова, які належать до етнічно маркованої лексики з виразною конкретною етносемантикою, що окреслює реальні предмети того етнокультурного світу, в якому живуть персонажі роману.

Наведемо приклад мовлення оповідача-орнаменталіста, як-от, у романі Лінди Хоган «*Dwellings*»:

“How do I explain the feather, the bird at my window, my own voice waking me, as if another person lived in me, wiser and more alert. I can only think there is another force at work, deeper than physics and what we know of wind, something that comes from a world where lightning and thunder, sun and rain clouds live. Nor can I say why it is so many of us have forgotten the mystery of nature and spirit, while for tens of thousands of years such things have happened and been spoken by our elders and our ancestors.

WHEN MY GRANDDAUGHTER, Vivian, entered her life in the world of air, I was at her emergence to greet her and to cut her cord, the sustaining link between her and her mother, her origins. When the bronze-colored stem of the baby dried, we placed it in a tall black pot until I could make and bead an umbilical bad to contain that first point of connection to this life, to keep her with us, safe and well" (Linda Hogan, *Dwellings*, p. 17).

Основною орнаментальною міфологемою тут постає циклічність життя, яка відбувається за рахунок народження нового (*entered her life in the world of air*) і тісного його зв'язку з початком життя (*cord, the sustaining link between her and her mother, her origins*). Оповідач-орнаменталіст, який веде оповідь від першої особи (*How do I explain, I can only think, Nor can I say, WHEN MY GRANDDAUGHTER*), задля експлікації власної причетності до подій висловлює передмову про етнокультурні цінності, до яких належать як предмети тваринного світу (*the feather*), так і природні стихії (*wind, lightning and thunder, sun and rain clouds*). Оповідач орнаментально перераховує природні стихії, кажучи про них уособлено (*we know of wind, something that comes from a world where lightning and thunder, sun and rain clouds live*), що притаманне казковому наративу амеріндіанців і знайшло втілення в сучасних амеріндіанських художніх текстах. І далі плавно підсумовує, що містичність природи є предметом уваги попередніх поколінь упродовж багатьох років (*the mystery of nature and spirit, while for tens of thousands of years such things have happened and been spoken by our elders and our ancestors*). Така передмова про природні стихії, які мають особливе, сакральне значення для амеріндіанців багатьох поколінь, слугує орнаментальною рамкою повідомлення про народження дитини і засіб зв'язку її з тим простором, з якого вона народилась і отримала можливість існування в цьому світі (*Vivian, entered her life in the world of air, I was at her emergence to greet her and to cut her cord, the sustaining link between her and her mother, her origins*).

Інструментом дослідження етнокультурної специфіки будь-якого досліджуваного явища художнього тексту є метафора, бо в її змісті органічно поєднано інформацію про царину-мету, що виявляє сутність аналізованого концептуального референта, та царину-джерело, де міститься інформація про об'єкти, використані для її визначення. Народження дитини – це щось сакральне, магічне, тому і в мові оповідача виявляємо етнокультурні метафори (*entered her life in the world of air*), механізмом утворення яких постає зв'язок духовного, сакрального і матеріального, ославленого шляхом лексичної одиниці *air* на позначення переходу з одного стану (з утроби матері) в інший (зовнішній світ, у якому дитина вже буде дихати самостійно, а не через інструмент її зв'язку з материнським організмом – *cord*). Першим простором у цьому новому способі існування дитини є *a tall black pot* –контейнер-зв'язок щойно народженої дитини (*an umbilical bad to contain that first point of connection to this life, to keep her with us, safe and well*) з новим світом, у якому вона буде жити, розвиватися, діяти, любити, кохати. Сам оповідач-орнаменталіст стає своєрідною метафорою до тієї особи, яка робить оповідь етнокультурно маркованою. Тож і в мовленні такого оповідача виявляємо низку етнокультурних метафор: *entered her life in the world of air, an umbilical bad to contain that first point of connection to this life*. Аналіз мовлення оповідача, побудованого на засобах метафоричної вербалізації репрезентованого в художньому тексті етнокультурного світосприйняття і світорозуміння, дає змогу виявити особливості структури і змісту мовлення з фокусом на образній складовій частині як системі етнокультурно маркованих метафоричних конститuentів, об'єднаних таксономічними зв'язками навколо базових корелятивів концептуального референту ЦИКЛІЧНІСТЬ ЖИТТЯ. Тут найяскравіше виявляється валоративна етнокультурна унікальність досліджуваного мовлення оповідача (Варчук, 2021, с. 169).

Якщо для мовлення оповідача-орнаменталіста характерними є речення ускладненого типу, поширені певними деталями з конкретизацією тих чи тих особливостей, то, як показав текстовий аналіз, для мовлення оповідача-скетчера типовими є перелік подій або дій, повтори, інверсії, риторичні запитання, алюзії на реалії життя. Покажемо це на прикладах з роману Льюїс Ердріч «The Painted Drums»:

"At night, in raw blue winter darkness, Krahe enters our house via that back screened porch, a door to which he has the key. The backdoor inside the porch is the only one that unlocks with that key, and I keep things that way for the following reason: should I decide, should I tire, should I have the nlightenment or the self-discipline or the good sense to stop Krahe from coming to me in the night it will be a simple matter. One locksmith's fee, nothing more. One tossed key. No explanation owed" (Louise Erdrich, *The Painted Drums*, p. 14);

“There is also, in my eagerness to take on the Tatro estate, a thread of personal connection that reaches back several generations. It is nothing my mother or I would have pursued while either of the Tatro brothers was alive, although it has to do with our specialty – Native American antiquities. In the History of Stiles and Stokes, a book published on subscription by our local historical society, there is an entire chapter devoted to the branch of the Tatro family that lives in Stiles, and within that chapter a paragraph about the grandfather of the most recently deceased Tatros. Jewet Parker tatro was an Indian agent on the Ojibwe reservation where my grandmother was born and where she lived until the age of ten, at which time she was taken east and enrolled at Carlisle Indian School, in Pennsylvania. There, she learned to sew intricately, to add and subtract, to do laundry, scrub a floor clean, read, write, and recite Bible passages, Shakespear’s sonnets, Keats’s odes, and the Declaration of Independence and the Bill of Rights” (Louise Erdrich, *The Painted Drums*, p. 29–30).

У наведених прикладах оповідач-скетчер, як ми його позиціонуємо, буде своє мовлення так, що читачеві дасться, нібито робляться певні замальовки подій і персонажів, які фігурують в оповіді. Слово «замальовка» тлумачено в онлайн-словнику української мови як «схематичний малюнок чого-небудь; короткий схематичний нарис про яку-небудь подію; начерк» (Режим доступу: <https://goroh.pp.ua/Тлумачення/замальовка>). У тексті засобом інверсій (*should I decide, should I tire, should I have*) оповідач експлікує нерішучість у прийнятті певного рішення, позицію, з якою йому ще треба визначитись. Можливо, потім він прийме інше рішення, а поки що такий творчий пошук вербалізовано повтором інверсійних структур. Вживання низки коротких простих речень (*One locksmith’s fee, nothing more. One tossed key. No explanation owed*) характеризуємо як спосіб оповіді, який проєктуємо на техніку скетчингу, тобто спосіб нанесення штрихів, з яких потім буде ціла композиція у вигляді малюнка.

У другому фрагменті оповідач спочатку надає багато деталей (штрихів) про минуле героїні, членів її сім’ї, вживає етноніми (*the Tatro estate, Native American antiquities, the Ojibwe reservation, Carlisle Indian School*) для створення етнокультурного художнього середовища і одночасно загальновідомі соціокультурні референції (*Shakespear’s sonnets, Keats’s odes, and the Declaration of Independence and the Bill of Rights*). У такий спосіб оповідач-скетчер своїм мовленням висвітлює любов до свого етносу, етнокультури й імплікує тезу про те, що амеріндіанці спроможні не тільки на співи біля вогнища на лоні природи, звертаючись до Великого Творця, не тільки на ведення домашніх справ, але й читати сонети Уільяма Шекспіра, оди Джона Кітса, знати Біблію і Декларацію про незалежність і права людини в американському суспільстві.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі представлених інтерпретацій можемо говорити про певні мовленнєві стратегії оповідача / оповідачів, а саме: власне наративну, тобто оповідач є розповідачем історії, у якій може позиціонувати себе як учасник подій і як носій передорученого мовлення; описову й аргументативну. Наративна, або оповідацька, стратегія характерна для експліцитності комунікативної позиції оповідача. Її мовними маркерами є активне вживання дієслів мислення, подання подій у хронологічному порядку, динамізм оповіді, подієвість тощо. Описова стратегія, представлена в монологічному мовленні, містить характеристики місця дії, портретні описи персонажів, статичні елементи художнього світу тощо. На мовному рівні вона реалізована за допомогою простих та ускладнених синтаксичних конструкцій, лексичних повторів, вживання етнонімів. Аргументативна стратегія передбачає логічний виклад інформації, подання міркувань мовця у формі внутрішнього мовлення (від імені оповідача чи персонажа). На мовному рівні аргументативну стратегію реалізовано вставними і вставленими синтаксичними конструкціями, дієсловами-судженнями, експлікацією власної позиції і причетності до подій, питальними конструкціями, інверсією.

На основі лінгвокультурологічного аналізу, проведеного на матеріалі сучасних англійських амеріндіанських прозових текстів, схарактеризовано такі етнолінгвокультурні типи оповідачів, як: оповідач-маска, оповідач-орнаменталіст і оповідач-скетчер, а також описано специфіку і засоби реалізації їхнього мовлення в оповіді.

Перспективи подальших наукових розвідок обраної тематики охоплюють ґрунтовний аналіз лінгвосеміотики образу оповідача, детальне вивчення його семіозису як знаку етнокультури, розробку механізмів конструювання лінгвосеміотичних моделей образу оповідача і класифікацію тих лінгвосеміотичних засобів, які реалізують його етнолінгвокультурні типи в оповідному просторі прозових текстів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бехта, І. А. (2007). *Оповідний дискурс в англomовній художній прозі : типологія та динаміка мовленнєвих форм*. (Дис. доктора філол. наук). Львів.
- Бехта, І. А. (2013). Інтерпретативна властивість наративної моделі експериментального письма. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 19 (268), 133–140.
- Варчук, Л. В. (2021). Образ оповідача в сучасній англomовній амеріндіанській прозі: лінгвокультурний аспект. (Дис. доктора філософ.). Івано-Франківськ.
- Ткачук, О. М. (2002). *Наратологічний словник*. Тернопіль : Астон.
- Erdrich, L. (1993). *Love Medicine*. New York : Henry Holt and Company.
- Erdrich, L. (2005). *The Painted Drum*. New York : Harper Collins Publishers.
- Hogan, L. (1995). *Dwellings. A Spiritual History of the Living World*. New York : A Toughstone Book.
- Margolin, Ur. (2014). *Narrator* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook in Narratology*, 2, 646–666. Berlin-Boston : Walter de Gruyter GmbH.
- Ryan, M.-L. (2014). *Possible Worlds* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook in Narratology*, 2, 726–743. Berlin – New York : Walter de Gruyter GmbH.
- Shen, D. (2014). *Unreliability* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook of Narratology*, 2, 896–911. Berlin – New York : Walter de Gruyter GmbH.
- Schmid, W. (2010). *Narratology : an introduction*. Berlin : New York : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

REFERENCES

- Bekhta, I. A. (2007). Opovidnyi dyskurs v anhlomovnii khudozhnii prozi : typolohiia ta dynamika movlenniievkh form [Narrative discourse in English-language fiction: typology and dynamics of speech forms] : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.04. Lviv. 390 s. [in Ukrainian].
- Bekhta, I. A. (2013). Interpretativna vlastyivist naratyvnoi modeli eksperymentalnoho pysma [The interpretive property of the narrative model of experimental writing]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo – Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka East European National University. Philological Sciences. Linguistics*, 19 (268), 133–140 [in Ukrainian].
- Varchuk, L. V. (2021). Obraz opovidacha v suchasni anhlomovnii amerindianskii prozi : lnhvokulturnyi aspekt [The Image of the Narrator in Contemporary English-Language Native American Prose: A Linguistic-Cultural Aspect] : dys. ... doktora filosof. : 03.035. Ivano-Frankivsk. 246 s. [in Ukrainian].
- Tkachuk, O. M. (2002). *Naratolohichni slovniki [Narratological dictionary]*. Ternopil : Aston. 173 s. [in Ukrainian].
- Erdrich, L. (1993). *Love Medicine*. New York : Henry Holt and Company. 332 p. [in English].
- Erdrich, L. (2005). *The Painted Drum*. New York : Harper Collins Publishers. 277 p. [in English].
- Hogan, L. (1995). *Dwellings. A Spiritual History of the Living World*. New York : A Toughstone Book. 155 p. [in English].
- Margolin, Ur. (2014). *Narrator* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook in Narratology*. Berlin-Boston : Walter de Gruyter GmbH. Vol. 2. P. 646–666. [in English].
- Ryan, M.-L. (2014). *Possible Worlds* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook in Narratology*. Berlin – New York : Walter de Gruyter GmbH. Vol. 2. P. 726–743. [in English].
- Shen, D. (2014). *Unreliability* / in. P. Hühn et al. eds. *Handbook of Narratology*. Berlin – New York : Walter de Gruyter GmbH. Vol. 2. P. 896–911. [in English].
- Schmid, W. (2010). *Narratology : an introduction*. Berlin : New York : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. 271 p. [in English].